

ישראל זמורה: כנסכת "כתובים"

א. דרך-הסבר

מדרך הטבע וההגיון הוא שהאידיאולוגיה של יחיד, או של חבורת אנשים, קודמת למעשה ארגון של התנגדות למצב קיים-ועומד כלשהו, ולא כל שכן, בתחומה של תרבות ושל ספרות. כך, דרך משל, קדמה אידיאולוגיה לחבורת סופרים שהתרכזה ויסדה את הבמה "אלף", או לאחר זמן חבורת "עכשיו".

לא כן החבורה הספרותית האופוזיציונית שנודעה בשם חבורת-"כתובים", חבורה ראשונה במנין בתחומה של הספרות העברית, שכך נקראה בגין השבועון "כתובים", שתחילה נערך בידי א. שטיינמן וא. שלונסקי וצורפו אליהם בפועל, יותר מאשר באופן ארגוני-פורמלי, יעקב הורוביץ, ישראל זמורה, יצחק גורמן, ואהריהם נהו סופרים לא מעטים, מהם שחיו בארץ-ישראל, ומהם-בתקופה מאוחרת יותר-שחיו עדיין בחו"ל כגון לאה גולדברג, ש. גנס, א. ד. שפירא, ארי גלזמן ועוד, שהתארגנו והוציאו במה בשם "פתח", הלא היא חבורת "פתח" בקובנה.

למען האמת, לא א. שטיינמן ולא א. שלונסקי לא היתה להם מלכתחילה אידיאולוגיה ספרותית כלשהי; לא אידיאולוגיה של "חדש כנגד ישן", לא של "צעירים כנגד זקנים", לא של "ארצישראליות כנגד גלותיות" בספרות, לא של "מודרנה כנגד קלאסיקה". יתר על כן: לא א. שטיינמן, וכל שכן לא א. שלונסקי, לא יזמו את הוצאת השבועון "כתובים", ולא מטעמים-הם החל זה להופיע ביוני 1926, אלא ככתוב-על-ידי "אגודת הסופרים והספרות העברית בא"י".

"כתובים", הבמה שהיתה לאחר זמן הבמה האופוזיציונית לאגודת-הסופרים, נוסדה על-ידי האגודה עצמה. כלומר: מלכתחילה היתה כאן הופעה פאראדוקסלית.

אני עצמי השתתפתי בוועידת הסופרים שהתכנסה בנשיאותו של ח. ג. ביאליק ובה נתמנה אליעזר שטיינמן לעורך שבועון ספרותי חדש, אבל איני זוכר את פרטי המהלכים שהביאו לכך. אני משער ששטיינמן עשה משהו בנידון זה, שהרי קודם-לכן היה עורך ה"קולות" בוורשה והוא שאף לחלוש על במה ספרותית ולהשפיע שכן מטבע בריאתו נטה לפעלתנות ציבורית-ספרותית. איש בעל מזג היה, שואף לגילוי מקוריות ותמורות, ואף שהתפרסם ביציאת-דופן שלו בנעוריו באודיסה, ונודע כמי שפירסם בשעתו "מאניפסט קומוניסטי עברי" ואחר-כך נחפו והתחרט עליו, הרי בדרך-כלל היה א. שטיינמן מקובל על ציבור הסופרים, שכולם, גם מתחילים שבהם, היו בחינת "קלאסיקנים" והולכי-בתלם. איש לא חשד בו שיעשה מעשה-להכעיס נגד האגודה ופעיליה, וכך השפיל להתמנות עורכו של השבועון מטעם האגודה.

אכן, זמן ממושך למדי היה השבועון "כתובים", בעריכת א. שטיינמן, ערוך ככל

יתר הבמות הספרותיות של אותו זמן. לא היתה דחייה, חלילה, של סופר מן הסופרים הידועים בצבור; כל הדעות היו יפות בעיני העורך, כל הסגנונות היו מקובלים בלא התנגדות, חס-ושלום. השתתפו גם א. ברש, גם ג. שופמן, גם ד. א. פרידמן, גם המשוררת אלישבע ופ. לחובר, שלאחר-זמן נלחמו בהם בשצף-קצף ופסלו אותם (מכמה בחינות), גם גבריאל טלפיר (מתחיל) ועוד; הכל מתישב.

ומה ה"חידוש"?—פירסום פרקים מתוך ספרים עתיקים, פרקי "למדנים" שנשכחו— והלא גם זה היה, במידת-מה, ברוחו של ח. נ. ביאליק.

אבל פטור בלא-כלום אי-אפשר. א. שטיינמן חייב להבליט אי-פה אי-שם את ייחודו האופוזיציוני לשמו ולא עוד לשם אופוזיציה כללית—ניצנים בודדים של מרידה לשם מרידה ולא, חלילה, מרידה "במלכות". החל בגליון ב של "כתובים" פתח א. שטיינמן בפירסום רשימות-הגות, מתחת לקו, ובאותיות פטיט, בשם "ברשותי", ובהן הביע דעות חורגות, ממרות; כלומר—דעות-ייחיד, מאופקות עדיין, מנומסות מאד. אם גם "אפיקורסיות", מנוגדות ל"מימסד" כביכול.

*

לאחר-מכן זורז מהלך העניינים. סופרים צעירים התלקטו סביב א. שלונסקי, התוסס והמתסיס, בעל המזג החם, הדרוך לפעילות נועזת יותר, למשהו שיש בו שינוי-ערכים ספרותי וחברתי כאחד. שטיינמן ראה עצמו תמיד "צעיר" בין צעירים וקומם את המצטרפים כנגד זקנים "דוגרי-על-שיגרה", כנגד "הקופאים-על-שמריהם". הצטרף אז יצחק נורמן, איש "בקי" בספרות רוסית ואנגלית ורוצה בהשפעתו, וכן ד"ר יעקב הורוביץ. בעל סגנון "וינאי" בסיפוריו, והחתום מטה, עושה נפשות ל"אירופאיזציה"; ועיקר-העיקרים—אברהם שלונסקי, מרקיע-שחקים בשאיפותיו הפיוטיות, דוחק במרפקיו הלשוניים המקוריים, בחריפות-שכלו, בצחצוחי-לשון כצחצוחי-חרבות, ובעל כושר ניסוח מדהים, ברוחו של א. שטיינמן.

התחילה מערכה, סמויה עדיין, אך מרגיזה ומקניטה; יותר ויותר התבלטה העובדה שכל הנ"ל מפקיעים והולכים את "כתובים" מהשפעתה ומרשותה של אגודת-הסופרים. התחילו בשלילת סופרים, סגנונות, דעות ספרותיות; הרבו בעקיצות, ברמזים מעליבים, וסמוך לתום השנה הראשונה, בגליון מח-מט, נשמט סוף-סוף הציון "ע"י אגודת הסופרים והספרות העברית בא"י" ותחתיו בא הציון—"שבועון בהוצאת סופרים עברים".

*

האופוזיציה של חבורת-"כתובים" היתה לעובדה מוגמרת, פורמלית ורשמית. ה"מאבקים" נוהלו בגלוי, במרירות, ביד רמה. שני המחנות התארגנו, מצד אחד אנשי-"מאזנים" ומצד שני חבורת-"כתובים". היחסים החריפו, אין כל מגעים בין הצדדים. אלה ואלה מגייסים אישים וקבוצות של אישים. ג. שופמן (שחי בגראץ, אוסטריה) נלחם ביד רמה בשם ה"מימסד" ויש לו "סוכן-מודיעין" בארץ-ישראל (מנחם פוזנסקי). ואילו "כתובים" מושכים את צעירי הסופרים בקובנה, וכו' וכו'. ואף על פי כן, מי שידפדף בגליונות "כתובים" לא ימצא בהם התבדלות ספרותית

חריפה או הסתגרות כיתתית, אף לא הקפדה בבחירת המשתתפים. נמשך והולך טישטוש-גבולים והאנדרלמוסיה שכיחה—נדפסו הרבה דברים של מה-בכך, פסולים מנקודת-ראות אמנותית.

*

ב. פרשת "לחי החמור"

שלש שנים של אופוזיציה מתרחבת-והולכת, מילולית בעיקרה, שלא הסתפקה עוד במאמרי בקורת חריפים, באו גם התקפות אישיות, תחילה מרמזות ומאופקות, ולאחר-כך שלילה מוחלטת ופגיעות לא מבוטלות, משני הצדדים. הגיעו הדברים עד להסתערות אפילו על שירים אחרונים של ח. נ. ביאליק, והצטרף לכך גם השבועון העברי בארה"ב, "הדואר"; לא נמנעו הצדדים גם מחרפות וגידופים. והיצרים השתלהבו והלכו.

חבורת "כתובים" יזמה אז עוד מעשה דראמתי, פנייה אל הקהל. כך גם קראה לנשף שנועד לגילויי אופוזיציה ולעשיית נפשות—"פנינו לקהל"—שעליו פירסמה את המודעה המועתקת בזה (העמוד ממול).

את הנשף פתח, כמובן, אליעזר שטיינמן, בנאום על הכוונות של פנייה לקהל. שטיינמן לא היה נואם בעל תנופה, אך הוא ניחן במקוריות רבה בביטוי ובמחשבה מבריקה, אף שלמעשה היה תמיד בנאומיו יסוד מובהק של דרשנות יהודית. זאת נמצא גם ב"פנינו לקהל". בתוך השאר אמר:

"...אנו קוראים תגר על הקדושה כולה. אנו אומרים: בכל מקום שאתם מוצאים קדושה יתירה שם יקנן הקיפאון. מהמלים 'ארץ קדושה' ו'לשון קדושה' יתקפנו המגור. הקדושה היא למעלה מכל בקורת, ואנו חושבים כי סוד כל התקדמות הוא הבקורת, והיא שאור כל מחשבה.

"...ואולם הבקורת האמיתית צריכה להיות אישית, בנוסח 'הרצחת וגם ירשת?'
 "... אני מעז לומר כי הולכת ומתהווה ביהדות קבוצה המתיחסת לאמנות כמו לגבורה בכל חומר הדין. אף לא חוט-השערה של קלות-ראש, של פלירט, של פשרנות.
 "...אנחנו הטרדנים והמרדנים והממרנים!"

מנקודת-הראות של היום, ראוי לציין, ואם גם בשולי הדברים, שבאותו נשף אופוזיציוני השתתפה אנדה פינקרפלד (עמיר) הצעירה, ואפייני הוא שם השירים שקראה באותו מעמד, "בת-בליעל":

— — בת חדנה, בת בליעל אנוכי — —

— — לזווית-חדרי אשליך כובעי,

ארוץ ברחובות לשחק

— — ושלמתי אדומה — —

באולם התא"י – ביום חמישי, ט' אדר ב'

פנינו לקהל!

נשף-תנופה לספרות שבעל-פה

*

בתכנית :

א. שיר ופרוזה

- (א) מפה לאוזן (מגמתנו) – א. שטיינמן
 (ב) אל עקרבים (שירים)
 – א. שלונסקי
 (ג) בת בליעל (שירים)
 – אנדה פינקרפלד
 (ד) בסוד העוז (ספור)
 – יעקב הורוביץ

*

ב. כבמחזה

- (ה) חזות הכל כבמחזה
 (מערכה אחת מהוי הסופרים ב"מרכז
 הרוחני") – א. שטיינמן

*

ג. "לחי החמור"

- (ו) לחי החמור (מניפסט בחרוזים)
 – א. שלונסקי
 (ז) ספרות ותיאטרוני על ספסל
 הנאשמים – יצחק גורמן
 (ח) צרור המור :
 עתונות בארץ, אישים, מוסדות, במות
 א. ברר, אשל, י. נורי, י. תמים
 (ט) מכתבים אל המערכת – הקהל
 (י) תשובות – המערכת

כרטיסים נמכרים: בהנהלת "כתובים", ת"א
 שדרות רוטשילד 13 משעה 10 עד 1
 ומשעה 4 עד 7 אחהצ"ה. ובמ"ס: "תרבות"
 רח' הרצל ו"למען הספר" רח' אלנבי,
 ובקופת התא"י ביום ההצגה משעה 6.

— — — — —

בשוק אשרוק, ציפצוף צורח —
אטומנה אזניכן, גבירות עדינות !

*

אכן, חידושו של הנשף, ה"מסמר" שבו, היה בלי ספק "המאניפסט בחרוזים" שקרא
אברהם שלונסקי בשם "לחי החמור" — מאניפסט הריף, שופע שנינות וסאטירה צולפת,
כיד החריזה הטובה על המשורר.

לחי החמור

מניפסט בחרוזים

ברשות אמנים וסופרים וכלי זמר,
ברשות הקהל המנומר בכל נמר, —
קצתו מבית שמאי, בני מרד וממר,
רובו מבית הלל הרך מני צמר
גפן סוררת מפרם החמר
מול יער שלכת, הסתיו והגמר, —
כי כן משפטו של עולם בכל דור
עתה יתפתח לפניכם המדור :
"לחי החמור !"

גוב בריונים הוא—ולא בית הוועד
לכל בן המורך וצנוע הצעד
הנס מן האש והמרד ברעד ;
מאורת כל פריץ, שהדם בו בזק,
שווא נא,
ויהיפך
ודגש חזק, —
הוא ורק הוא למאורה זו יוועק
קרב לקדש נגד מרד האור—
בלחי החמור !

אם הצגה או קונצרט ייערכו—
פה יישפט עליו : מהו ואיך הוא ?
פה ייסכל כל בוקר בקרון,
פה יימגר כל חדל כשרון,

חשוף ייחשף פה כל שקר וסלף
ולא יתנשא בר־בי־רב לשר אלף,
וכל המשחית את טוב טעם הדור
קבור ייקבר פה קבורת החמור.

כל אבן מקיר לי זועקת : רק מום בי !
ואת האמת אין מביע בפומבי.
רק להג, שפת־חונף, בוקה ומבוקה—
ואוי למבקר פה ואוי למבוקר !
הגנאי הוא כחץ המשוח בנופת,
והשבח—איום מכל עונש התופת ;
כתר יתנו לבן אט־אט ופחד,
ולענני סער יקשו פח ופחת.
וחד כי יפרוץ פה בסער ובטמפו—
מי את אוניו הצנועות לא אוטם פה ?!
מי לא מגיף פה מפחד כל תריס
כלפי השקר אחד אם יתריס ?!

שרי העדה פה יושבים בכל שער
בודקים כל איש־רוח : אולי את הסער
חלילה וחס לך הביא זה הנער.
—סיקלוהו !
—שימטוהו !
—הבוזוהו !
—עד תום !
אתה פה בן נכר, אתה פה יתום !
בזאת הממלכת, בזה המשטר—
אתה מיותר !
ככלב נובח, כיללת תן—
אתה הפייטן !
רוח גרדפת, בודדת, מורדת—
פה—במולדת.

הם לעזכר ישימוך ובטרם
תשלח אמיתך ינידוך בחרם,
בראש כל חוצות יארבו, ומקשת
חצים ישלחו—על אמת לא נדרשת.

וזה כל הסוד ! וזה כל הלקח !
 עם חסד-עליון—הם עומדים על המקח :
 —שירי החצר הבה לנו הב עוד—
 אנחנו נקטיר, לך קטורת כבוד !
 רק היה לנו עבד, רק עבד, רק עבד—
 או אז נרפיבך בחוצות במרפבת !
 נסתופף, נתופף, גרוץ רויץ וקרוא :
 כה ייעשה לפייטן שאנחנו רוצים ביקרו !
 ובהידד-בהידד נרפד ובתן-תן בחן-תן נקטר— —
 נו ?

לא !

אני מוותר ! מוותר ! מוותר !
 כי טוב לי לשמוע מפיכם :—הבוז !—
 מתשואות החן ומצלצלי זוו !
 מה טוב : מים צר ! מה נעמת, פת במלח !
 הה, רק לא יין-חונף משולחן המלך— —

על כן תבורך לי מדור ועד דור,

לחי החמור !

את שדמותינו נקה מין השית,
 מן הבקורת גרש את העיט,
 מן השירה—את ספחת הפיט,
 מן החברה—את כל "שמן הזית" !
 קום וחזק פה את בדק הבית,
 נהצילנו ממוט וממיט—
 שמור ועקור ועדור ואמור :
 לחי החמור !

★

אותו זמן לא הייתי בארץ (עשיתי בשליחות של "קרן-היסוד" באירופה), אבל מן הדו"ח ששלחו לי עורכי "כתובים" ומתוך סיפורים ששמעתי בשובי ארצה היה זה מעמד רב-עם ורב-השפעה. ואכן היה זה צעד דראמתי חשוב, כי זו פעם ראשונה הוצאו לרחוב ענייני ספרות אינטימיים, דברי אמנות לשמם, ושיתפו את הקהל בנקיטת עמדה "בעד ונגד" בבעיות של הספרות העברית. זו פעם ראשונה נתלוה פומבי גדול לספרות, לשבועון ספרותי, באמצעים ובכלים ששגורים היו בימים ההם רק בספרויות של ארצות רוסיה וצרפת. הרושם בחוגי ה"מימסד" הספרותי של אותם ימים היה עצום, מזעזע.